

Voor het ideaal van de vernieuwing van de politiek zijn onze doodsvijanden - behalve de drie grote partijen - de virussen. Het virus van gezapigheid, van zelfgenoegzaamheid, van moedeloosheid en van gebrek aan zelfvertrouwen. Hoewel aan elkaar tegengesteld liggen ze in hun verlamdende uitwerking vlak naast elkaar. Ze bedreigen het hele politieke leven, maar voor een partij als de onze zijn ze het meest dodelijk. Je kunt zeker niet zeggen dat wij op het ogenblik door één of meerdere van die virussen zijn aangestoken, maar ze lijken alle vier permanent op de loer te liggen.

Daarom is het goed op gezette tijden terug te blikken en zegeningen en teleurstellingen, missers en treffers te tellen en op waarde te schatten. Dat wou ik deze minuten doen door kris kras door de periode heen te gaan, die verlopen is sinds ons vorige congres in februari. Je komt tot de verrassende ontdekking dat in die negen maanden veel - en meer dan ooit - gebeurd is op gebieden die tezamen de dubbel karakteristiek van D 66 vormen: programmatische kwesties die D66 een gezicht geven als partij tussen de andere partijen en zaken van politieke vernieuwing, die ons het gezicht geven van een partij tegenover de andere partijen.

In de algemeen ervaren deconfiture van de politiek, het vaak onmachtige, maatschappij-vreemde en bespottelijke van het politieke bedrijf, verlies je gemakkelijk het zicht op de relatieve betekenis van je eigen partij en dat zeker wanneer je zoals D66 met de publicitaire handicap zit dat je nooit een meerderheid kunt tegenhouden of een minderheid aan een meerderheid kunt helpen. Zeker bij een kabinet en een regeringscoalitie, die zich met heel doctrinaire uitgangspunten hebben vastgemetseld in een regeerakkoord komen wijzigingen van het beleid pas tot stand als dat beleid pas echt onhoudbaar is gebleken en na een lang proces van drukken, argumenteren, zeuren. En als het dan gebeurt, dan is iedereen vergeten dat die ene partij aan de wieg van die ontwikkeling heeft gestaan en daar soms de initiator van is geweest. Dan is men ook vergeten hoe ontzaglijk veel geld het gekost heeft dat het zo lang heeft geduurd.

Een voorbeeld ervan is de WIR, die uiteindelijk in het voorjaar werd afgeschaft. Vanaf 1983 heeft D66 in de Kamer - eerst alleen, later met andere fracties - de ineffectiviteit en de kostbaarheid van die regeling aan de orde gesteld en haar afschaffing bepleit. Iedere keer opnieuw, zodat je er zelf doodziek van werd en iedereen iets kreeg van: Daar heb je ze weer.

De houding van de regeringscoalitie vertoont in dit soort processen een stereotiep: eerst wil men het niet, omdat de regeling zo goed is, als dat kwestieus is geworden kan men het niet omdat het in het regeerakkoord staat en tenslotte gebeurt het toch, maar je moet niet vragen hoe. En dat hele proces heeft dan vele miljarden verspilde guldens gekost. Hetzelfde gaat het nu met de VUT, waarwin we tot voor kort helemaal alleen stonden in onze opvatting, dat die regeling totaal uit z'n krachten is gegroeid, onbetaalbare afmetingen heeft gekregen en ieder jaar miljarden meer blijkt te kosten dan begroot is. Eindelijk is het nu zover dat het licht ook elders begint te dagen en de VUT op de lijst is gekomen van de heroverwegingsoperaties. Ik ben ervan overtuigd dat tenslotte de VUT drastisch zal worden beperkt, maar dat zal nog wel een paar jaar duren en dus een flink aantal miljarden extra kosten.

Een derde voorbeeld is de krampachtigheid van de regeringscoalitie ten aanzien van de overheidsinvesteringen. Al vele jaren pleit D66 voor een substantiële uitzetting daarvan, samen met de Partij van de Arbeid en dat niet alleen vanwege de werkloosheidsbestrijding en de kwaliteit van de samenleving op het gebied van milieu en infrastructuur, maar ook omdat het achterwege blijven daarvan ons op den duur ontzettend veel geld gaat kosten. Ook hiervoor was de regeringscoalitie

tot voor kort stokdoof met een simpele verwijzing naar het regeerakkoord en een kortzichtig gehanteerd primaat daarin van het financieringstekort.

Maar ook hier begint zich een bescheiden kentering af te tekenen. Sinds de laatste Algemene Beschouwingen wil het kabinet wel door de bocht, maar stuit bij het nemen daarvan op de negatieve effecten van het gevoerde beleid. Het geld kan niet uitgegeven worden omdat de plannen niet klaar zijn, en de plannen zijn niet klaar omdat er toch geen geld was. En dat uitstel, dat kost maar geld. Straks.

Ik ga de Algemene Beschouwingen op dit punt niet overdoen, maar wil alleen aan de vele voorbeelden van bizarre consequenties, waartoe een zogenaamd bezuinigingsbeleid kan leiden, er één toevoegen dat pas drie dagen geleden bekend is geworden: de vijf nieuwe tunnels die er moeten komen, moeten privaat gefinancierd worden, vanwege het financieringstekort. Daar hebben wij op zichzelf geen bezwaar tegen, ook al weten we dat daardoor de tunnels duurder zullen worden, omdat de overheid nu eenmaal goedkoper op de kapitaalmarkt kan lenen. Die prijs werd geschat op veertien miljoen meer per tunnel, dat is dus zeventig miljoen in totaal. Niet niks, maar acceptabel.

Een paar dagen geleden verschenen berekeningen, waaruit blijkt dat het wel eens veel meer zou kunnen gaan kosten, misschien wel door de bank genomen 95 mln. meer in plaats van 14 miljoen. Dat zou kunnen totaliseren in zo'n vier à vijfhonderd miljoen meer.

En dan vraag ik: hoeveel mag dat eigenlijk kosten.....
bezuinigen ?

Verstaat u mij niet verkeerd. Het financieringstekort moet omlaag. En dat is een hels karwei, voor ieder kabinet. Ook van ons moet het omlaag. Maar niet voor een tijdelijk optisch beeld, niet door het tekort van de toekomst te creëren, niet door ernstige schade aan te richten aan de kwaliteit van het leven op een paar essentiële punten: milieu, onderwijs, infrastructuur, veiligheid van de burgers, en op sommige punten in de zorgsector, waar onaanvaardbare situaties zijn ontstaan, ik denk aan psychiatrische inrichtingen zwakzinnigenzorg en verzorgingstehuizen.

Ik heb expres even aandacht gegeven aan WIR, VUT en overheidsinvesteringen om aan te geven hoe paradoxaal het regeerakkoord in de praktijk uitwerkt. Aan de ene kant forceert het bezuinigen op plaatsen waar het vaak niet kan, waar het niet mag en aan de andere kant houdt het bezuinigen tegen, waar het wèl kan, en waar het zelfs gewenst is. Bedoeld als regeringsinstrument om tot een adequate beperking en beheersing van de collectieve uitgaven te komen, is het z'n doel voorbijgeschoten. Terwijl de overheidsuitgaven als geheel in de afgelopen periode meer dan ooit tevoren uit de hand zijn gelopen, kunnen hoogst noodzakelijke voorzieningen, als antwoord op nieuwe feiten en maatschappelijke ontwikkelingen niet getroffen worden of mondjesmaat.

Want de criminelen houden zich niet aan het regeerakkoord en de waterstanden niet en de milieuvervuilers niet en het aantal werklozen niet en de studententoeeloop niet en wat eigenlijk wel ? Wie verlost ons van het regeerakkoord ? Alleen de regeringspartijen kunnen dat. En zoals ik zei, soms lijkt het wel alsof men ook daar begint in te zien, dat: het een zelf gebouwde gevangenis is geworden, waartoe de coalitie zichzelf veroordeeld heeft. Men zou er best aan willen ontsnappen, maar men durft dat niet aan, omdat dan het enige bindweefsel wegvalt, dat het kabinet Lubbers-II ooit heeft gehad. Andere bindweefsels als zelfvertrouwen, overtuigingskracht en wederzijdse inspiratie tussen de coalitiepartners zijn er niet meer. De hoop dat deze coalitie - zolang zij er nog zit - de bakens van het regeerakkoord eigener beweging verzet, kunnen we opgeven.

Dat doet het verlangen naar verkiezingen en naar een ander beleid en naar een andere coalitie alleen maar toenemen. Toen ik dit in het voorjaar vaststelde, werd mij gevraagd hoe ik de kern van dat andere beleid zou omschrijven. Ik heb toen namens de fractie geantwoord, dat van welke samenstelling het volgende kabinet ook zou zijn, het beleid ervan wat D66 betreft gekenmerkt zou moeten zijn door drie sleutelwoorden: onderwijs, milieu en infrastructuur. Vanzelfsprekend heb ik daarmee niet een limiet aangebracht aan de profileringspunten, waarmee D66 de verkiezingen zal ingaan, als emancipatie,

decentralisatie, immateriële vrijheid, politieke vernieuwing en andere voor ons wezenlijke zaken, maar sprekend over het andere beleid, dat ons land in de negentiger jaren nodig heeft, heb ik expliciet deze drie terreinen genoemd, omdat de toekomst van ons allemaal, welke politieke overtuiging we ook hebben, af zal hangen van de prestaties, die we op die terreinen leveren: onderwijs voor de menselijke infrastructuur, milieu voor de leefbaarheidsinfrastructuur en openbaar vervoer en wegen voor de economische infrastructuur. Structuren dus, die veel verder doorwerken in de toekomst en die in wezen beslissend zijn voor de mogelijkheden om andere vraagstukken tot oplossing te brengen als werkloosheid, rechtvaardige inkomensontwikkeling en criminaliteit, om er maar eens een paar te noemen.

Onlangs is duidelijk geworden dat ook de Partij van de Arbeid op dezelfde lijn zit en dat is alleen maar verheugend, juist omdat aan de gelijkgestemdheid op dit punt geen enkel overleg of afspraak vooraf is gegaan. De geloofwaardigheid van de juistheid van deze visie op de kern van het andere beleid wordt daardoor alleen maar groter. Dit neemt niet weg dat er op een paar belangrijke punten tot nog toe aanzienlijke verschillen van mening zijn gebleken tussen Partij van de Arbeid en D66. Ik denk aan de twee grote operaties op het gebied van de volksgezondheid en de belastingvereenvoudiging, Dekker en Oort genaamd, die het komende jaar voor ons liggen. Beide beschouwen

wij in principe als onvermijdelijk en gewenst. We zouden ook erg ongeloofwaardig zijn als we dat niet deden, omdat de grondgedachten voor beide operaties - ik laat de uitwerking nu even in het midden - al in onze vroegste partijprogramma's voorkomen. Wij zien niet goed in hoe met recht gezegd kan worden dat de operatie-Dekker geen stap is in de richting van een volksverzekering, die ook wij voorstaan. Ondanks alle haken, ogen en onzekerheden, die ook wij onderkennen in de uitvoering van het plan-Dekker, zien wij de hoofdlijnen ervan als de enig gaanbare weg om te komen tot een wat meer kostenbeheersbare volksgezondheid ten behoeve van iedereen, met een rechtvaardiger lastenverdeling.

Wij beseffen daarbij dat de operatie zelf zich voltrekt tot ver in de volgende kabinetsperiode en dat er zeker bij regeringsdeelneming alle mogelijkheden zijn om bij de verdere uitwerking bij te sturen. Het zou goed zijn dat ook de Partij van de Arbeid zich dat alsnog realiseerde.

Hetzelfde geldt in zekere mate voor de operatie-Oort. In het Appèl waarmee in '66 begonnen wordt al om die vereenvoudiging van ons belastingstelsel gevraagd. In ons allereerste partijprogramma staat zelfs dat de regering dit op korte termijn moet doen. Ook voor ons zijn verschillende modaliteiten bespreekbaar, afhankelijk van andere maatschappelijke en financiële consequenties. Maar wij kunnen geen modaliteit bedenken, die tegelijkertijd in een substantiële vereenvoudiging voorziet, zonder een belastingverlaging, die de negatieve effecten voor de lagere inkomens en speciale bevolkingsgroepen zoveel mogelijk neutraliseert.

Vandaar dat wij ons op het standpunt hebben gesteld dat van de belastingmeevaller, die we thans hebben een aanzienlijk bedrag moet worden gereserveerd voor die belastingverlaging alleen voor dat doel. Vraagtekens hebben ook wij ten aanzien van de hoogte van het bedrag, 4,1 miljard, dat daarvoor nu - een jaar daarvoor - gereserveerd moet worden, gezien het feit dat bij de calculaties van de huidige minister van financiën ieder jaar enkele miljarden meer aan belastingontvangsten blijken binnen te komen dan begroot. Door die volle 4,1 miljard te gebruiken voor een alternatieve aanwending heeft de Partij van de Arbeid voedsel gegeven aan de interpretatie dat zij zich geheel van de operatie heeft gedistancieerd.

Ik weet dat dat niet waar is, dat daarover wordt gediscussieerd in de partij en vanuit het belang van D66 kan ik alleen maar hopen dat een constructieve uitkomst daarvan het resultaat zal zijn.

Maar de gretigheid, waarmee de fractieleiders van de regeringspartijen zich op die interpretatie gestort hebben, sprak boekdelen. Ze hadden toch zo'n verdriet dat die partij van de arbeid zich met zijn distantie van Dekker en Oort nu in een keer deklasseerde als toekomstige regeringspartner. Je kunt je dat ook indenken wat dat voor een teleurstelling voor De Vries en Voorhoeve moet zijn geweest. Zit je daar al een jaar te snakken om van elkaar af te komen, en te popelen om met de partij van de arbeid te regeren en gaat die illusie zomaar pardoes in rook op. Heel sneu.

Maar dit suspect verdriet leert mij nog iets anders. Door het gewezen heen, hoor ik de opmaat naar de verkiezingen. En achter de floers van tranen gaat een historische wet schuil dat in ons land confessionelen zich instinctmatig en als het maar even kan naar rechts wenden, als het om regeren gaat. En daar weer achter zie ik die indrukwekkende capaciteit om dat instinct te rationaliseren. Alleen bij overmacht, als het niet anders kan, gaan ze naar links. Als het CDA het na de volgende verkiezingen opnieuw volledig voor het zeggen heeft, omdat de Partij van de Arbeid en de VVD er weer niet in geslaagd zijn om zich weg te wringen uit die historische rol van afhankelijkheid van het CDA, en niet in staat zijn geweest een kabinet zonder het CDA tenminste denkbaar te maken - als het CDA dan dus weer oppermachtig is en à la carte kan eten, dan is het wijsheid erop voorbereid te zijn dat dat instinct nog steeds werkt.

Ze zullen niet zo dom zijn na deze vierjarige treurigheid de coalitie weer opnieuw tot inzet van de verkiezingen te maken, ze zullen alle opties openhouden, er kans zelfs een rationele wil zijn om tot een andere combinatie over te gaan, maar als CDA en VVD tezamen een feitelijke meerderheid behalen dan vrees ik dat uiteindelijk het bloed zal kruipen, waar het niet gaan kan en dat geldt voor alle bloedgroepen.

En de ruimte voor de rationalisaties om dat instinct te maskeren gaat nu opgebouwd worden. Dat betekent dat iedere partij die straks echt een ander beleid wil, nu voor de opdracht staat die ruimte zo klein mogelijk te houden, zonder verraad te plegen aan dat wat zij van wezenlijk belang vindt.

Zal het andere kabinet van PvdA, VVD en D66 straks een denkbare mogelijkheid zijn? Ik herhaal nog eens hoe wezenlijk belangrijk het zou zijn voor de zuiverheid in de Nederlandse politiek, wanneer die mogelijkheid reëel denkbaar zou zijn, zelfs als zij niet meteen werkelijkheid zou worden.

Ik heb de hoop erop nog niet helemaal opgegeven, maar ben er wel sceptisch over. De sleutels ervoor liggen bij de Partij van de Arbeid en de VVD. Maar het meest bij de laatste.

Is er echt iets aan het veranderen bij de VVD of lijkt het maar zo? Vanuit onze doelstelling om ooit tot zaken te kunnen komen mogen wij ons verheugen in het feit dat Joris Voorhoeve de Wiegel-dreiging, die 9 maanden geleden nog volledig aanwezig was, definitief heeft bezworen. Er is een nieuwe toonzetting en een suggestie van grotere zelfbewustheid. Maar ik realiseer me ook dat dat beeld tot nog toe voornamelijk berust op een paar spectaculaire optredens van de fractieleider, die een groeiende belangstelling aan de daglegt voor de geestelijke gezondheid van de Minister-President, en daar regelmatig beleefd naar komt informeren aan de microfoon.

De vraag is echter nog niet beantwoord, wat de nieuwe lijn van de VVD de facto betekent als het erop aankomt. Dat wil zeggen: als het echt op de VVD alleen aankomt. In het parlement is tot nu toe alleen nog sprake geweest van een optreden samen met de CDA-fractie, en dat is niet niks, maar het geeft geen antwoord op de vraag waar de VVD als liberale partij als het erop aankomt voor staat.

Binnenkort zullen de nieren op dat punt geproefd kunnen worden op twee punten. Allereerst als de initiatiefwet van Louise

Groenman in stemming komt. Het is een wetje dat - vooruitlopend op de grote wetgeving Gelijke Behandeling, die - als die er al komt, nog een flinke tijd op zich laat wachten, vraagt om aan instanties de mogelijkheid te geven om te procederen tegen discriminatie. Het is het enige wat we op dit punt voor de discriminatie-bestrijding kunnen doen:

jurisprudentie uitlokken. Het is geheel in lijn met de wetsontwerpen die er liggen, en zelfs het kabinet is er voor. Dat de CDA-fractie er moeite mee heeft is misschien nog te begrijpen. Maar op de VVD-fractie doe ik een ernstig beroep ons op dit punt niet in de steek te laten.

Hetzelfde geldt voor de euthanasie, waarvan het wetgevingsproces binnenkort weer op gang komt. Naast het ontwerp van D66 dat spoort met het gedachtengoed van de VVD en juridisch helder is ligt het wetsontwerp van de regering, dat politiek zo onhelder is dat het CDA en de VVD beide hun eigen uitleg eraan kunnen geven en dat in juridisch opzicht een monstrum is, omdat daarin

essentiële juridische waarden en begrippen als overmacht gedenatureerd worden en functioneel worden gemaakt aan politieke doestellingen.

Ik herhaal nog eens met klem onze bereidheid met de VVD-fractie te overleggen over mogelijke aanpassingen in ons wetsontwerp.

Democraten, het is nog maar kort geleden dat door de andere partijen smalend werd gesproken over onze verkiezingsleuze "andere politiek". We bedoelen daar in de eerste plaats mee: een andere manier van omgaan met macht, de noodzaak om te komen tot een nieuwe politieke cultuur, staatsrechtelijke vernieuwingen.

Na ruim twee jaar Lubbers II kunnen we vaststellen dat het grootste deel van de parlementaire energie aan dit onderwerp is besteed. Brokx, Braks, Deetman, bouwsubsidies, paspoorten. Dat wil niet zeggen dat we één centimeter dichterbij het juiste antwoord zijn gekomen, ik zou haast zeggen integendeel, maar wel dat in die twee jaar, middels die reeks van incidenten het vraagstuk zelf in alle scherpste zichtbaar is geworden, zowel in parlementaire kring als in de maatschappij. De grote winst van al die politieke schandalen is dat gaandeweg duidelijk is geworden dat het erkennen en aanvaarden van politieke verantwoordelijkheid voor zaken die ernstig mis zijn gelopen, zijn waarde niet heeft als een soort wereldvreemd abstract ideaal van politieke zuiverheid, maar dat het een onmisbare waarde is voor het fatsoenlijk en effectief functioneren van een bestuursapparaat. Het grote verlies van al die schandalen is dat we er niet in geslaagd zijn om er ook maar één af te handelen op een bevredigende wijze die recht doet aan die waarde van politieke verantwoordelijkheid. Dit kan alleen maar een nog groter wantrouwen in de politiek veroorzaken. Wie dat aan ziet komen dreigt dan te grijpen naar pseudo-oplossingen, die onzuiver zijn en onrechtvaardig. Dit laatste

is het geval geweest bij de paspoortaffaire, waar de bewindslieden Van Eekelen en Van der Linden niet zijn weggestuurd door een parlement, ook niet vrijwillig zijn opgestapt uit eigen erkenning van verantwoordelijkheid, zich ook niet verdedigd hebben, maar zich mopperend hebben laten wegmoffelen door hun fracties, die daar geen verantwoordelijkheid voor wilden nemen. Als dat de nieuwe politieke cultuur wordt dan is de remedie erger dan de kwaal. Dan zal niet een politieke moraal, maar een puur partijbelang de regie weer hebben - zoals dat al was. En daarvan zal geen enkele sanerende werking meer uitgaan op het bestuursapparaat.

door het parlement

Het was op zichzelf verheugend te vernemen dat de VVD bij monde van Bolkestein weer interesse toonde voor de politieke cultuur. Hij bepleitte dat een bewindsman weggestuurd moest kunnen worden zonder dat de coalitie viel, wat al sinds 1848 kan, maar wat ook bij Van Eekelen niet is gebeurd en het op eigen initiatief aftreden à la Lord Carrington, wat altijd al heeft gekund, en dat bij Van Eekelen ook niet is gebeurd. Vervolgens gaat de VVD binnen twee maanden tijd tweemaal door de knieën voor bewindslieden, die de portefeuillekwestie stellen, voor Staatssecretaris Ginjaar-Maas, die op de dag voor het reces weigerde om een Kamerbrede motie uit te voeren ten behoeve van kinderen uit het speciaal onderwijs en voor de Minister-President, die een voor de Kamer uiterst vernederende houding aannam en het recht opeiste voor een eigen opvatting van het kabinet over wat juiste informatie is.

Moeten we hiermee de belangstelling van de VVD honend afdoen als onoprecht ? Dat lijkt me niet juist. Ik denk dat men er te gemakkelijk over gedacht heeft. Politieke cultuur kun je niet op een woensdagmiddag om tien voor half vijf invoeren. Dat kun je met een grondwetsregel wel, maar met cultuur niet. Het is een houding tegenover macht, die zich binnen geschreven en ongeschreven regels vormt in de tijd. Men kan het vraagstuk van de politieke verantwoordelijkheid niet loszien van de cultuur die zich op de departementen heeft gevormd, van de verantwoordelijkheden daar, en niet los van de regels van ons staatsrecht zelf, van het probleem van de legitimatie van de ministeriële macht.

Liever neem ik de belangstelling van de VVD wel serieus en vraag ik die partij, maar ook de Partij van de Arbeid en het CDA om met ons in een gezamenlijk verband te bespreken op welke wijze dat hele complex van vraagstukken het best zou kunnen worden bestudeerd. Ik zelf ben ervan overtuigd dat de omstandigheden binnen het staatsrechtelijke en politiek bestel opnieuw de instelling van een Staatscommissie zouden rechtvaardigen, maar ook andere vormen zijn denkbaar en het lijkt me nuttiger om eerst een overleg op hoog partijniveau te hebben alvorens tot enigerlei concreet voorstel te komen.

Partijgenoten, genoeg voor vandaag. Zonder ons op de borst te kloppen kunnen we zeggen dat het goed gaat met de partij. We hebben een eigen gezicht, het electoraat is groeiende, onder de jongeren neemt de belangstelling sterk toe, het ledental stijgt en dat is een uitzondering op het algemene beeld.

Kortom, we kunnen ons met vertrouwen gaan zetten aan de voorbereiding van de komende verkiezingen.

En als we die virussen nou maar in de gaten houden dan gaat het straks nog beter.